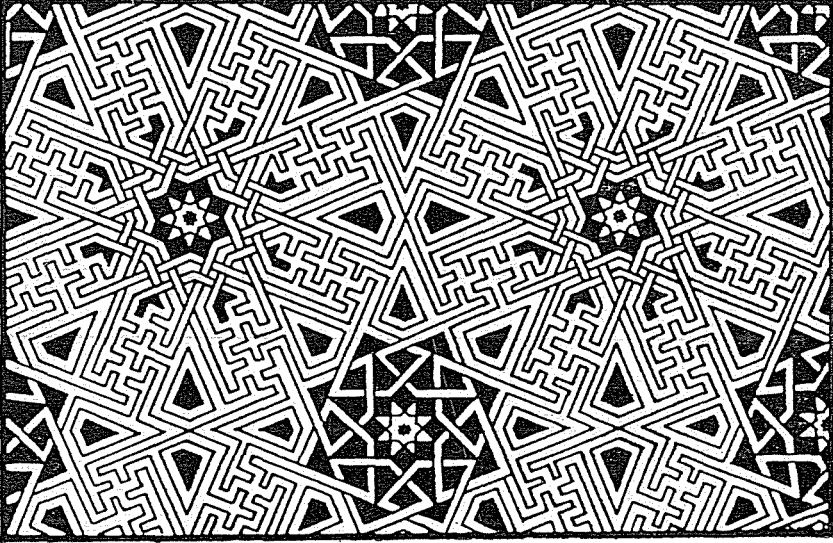

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

2. Millî Mevlâna Kongresi

(TEBLİĞLER)

3 - 5 MAYIS 1986
KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ 1987 - KONYA

**ÂBİDİN PAŞA'YA YAZDIĞI BİR MEKTÛBDA,
CEVDET PAŞA'NIN MEVLEVİLİK İÇİNDEKİ YERİ VE
MESNEVÎ'NİN DÜZME YEDİNCİ CİLDİ ÜZERİNE
GÖRÜŞLERİ**

Doç. Dr. Kemâl YAVUZ

1822 yılında Lofça'da doğan Cevdet Paşa, ilk tahsilinden sonra 1839 yılında İstanbul'a gelmiş ve Fâtih Câmii'nde derslere devâm etmiştir. O bu zaman Çarşambapazarı'nda bir medresede oturmaktadır. Çalışkan bir talebeye olmasının yanında kendisine bu imkânı sağlayan müreffeh bir hayâtı vardır. Medrese bilgisini modern bilgiler ile tamamlama ve zenginleştirmek isteği O'nun takdir edilecek bir başka tarafıdır. Bilgisi karşılığında başkalarından hesap, cebir, logaritma vs. gibi ilimleri tahsil etmiştir. Gayretleri, zamânını yerinde değerlendirmesi bâzı küçük eserler te'lif etmesine sebeb olmuş ve girdiği imtihânlarda başarı göstermiştir. İstanbul rûsunu aldıktan ve müderris olduktan sonra devrin eserleri O'nun eli ile kurulmaya başlamış ve pek çok devlet hizmetinde bulunmuştur. Ayrıca Mecelle'den, Târih-i Cevdet'e kadar bir hayli eserin yazılmasına vaktini harcar. Kısaca O Tanpınar'ın işâret ettiği gibi Şinâsî ve Münif Paşa'nın yanında Tanzimât Devrinde «Yeniliğin Üç Büyük Muharriri»nden biridir(1). Dilimiz hukuk ve târih alanında O'na çok şeyler borçludur.

Cevdet Paşa medrese tahsilinin yanında tekke terbiye ve tahsilini de bırakmamış, ikisi arasında gidip gelmiş ve noksanlarını tamamlama imkânını bulmuştur. O'nun tekkeye devâmının hayâtı üzerinde derin tesirleri vardır. Cevdet Paşa zamanında Murat Molla tekkesi çok meşhûrdur. Paşa burada Farsça öğrenmiş asrın büyük mesnevi-hânlarından olan Murat Molla'dan Mesnevi okumuştur (2).

Cevdet Paşa bununla da kalmamıştır. O'nun zamânında İstanbul'da «iki mesnevi-hân-ı benâm» vardır. Bunlardan birisi Murâd

(1) Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar; XIX. Asır Türk Edebiyatı Târîhi, 4. baskı, İstanbul 1976, s. 159.

(2) Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar; a.e. s. 160.

Molla dergâhı şeyhi Murâd Efendi diğeri de Hüsâm Efendidir. Paşa her ikisinin de derslerine devâm etmiştir (3). Murâd Efendi Paşa'ya göre, Mesnevî okutmakta ve Dârü'l-Mesnevî inşasında gayretli bir büyüktür. O, «1260 senesi Muharremi'nin dokuzuncu günü» Dârü'l-Mesnevî'yi açmış ve eski talebesine Mesnevî'den icâzet vermiştir. «O gün mesnevî-hânların bir yevm-i mes'ûdu» olmuş ve «Cennet-mekân Sultân Abdülmecid Han Hazretleri Dârü'l-Mesnevî'yi teşrif» etmiştir. Böylece Murâd Molla Dergâhı Pâdişâh'ın ziyâretine, Murad Efendi'de taltifine mazhar olmuştur.

Cevdet Paşa da, bu kutlu günde icâzet alan ve Mesnevî-hân olanlara katılanlar arasındadır. Bu husûsu «Hattâ Murâd Efendi Dârü'l-Mesnevî'yi inşâ ve 1260 senesi Muharremi'nin dokuzuncu günü küşâd ile eski şâkirdânına Mesnevî'den icâzet verdikde bendeniz dahi icâzet alanlar sırasında bulundum.İşte o gün bizim aldığımız icâzet-i şiş cihet-i ma'nevî olan defâtir şerh-i Mesnevî'ye münhasır idi» demektedir.

Tanzimât'ın üç büyük şahsiyetinden biri olarak gösterilen ve her husûsta devlet ve milletin yükselmesi için çalışan ve mesnevî-hân olan Cevdet Paşa bu kadar yükün altında Mesnevî-i Şerif'i okumaktan uzaklaştığını bir özürle ortaya koymaktan çekinmez. Fakat gönlü de Mesnevî'den ayrılmış değildir. Zâten Mesnevî-i Şerif O'nun hayatında mühim yer tutmuştur. O zaman zaman Mesnevî'nin «neş'e-bahş-ı rûh-revân olan sahbâ-yı mezâyâsıyla safâyâb» olmuş, bâzan da bu havâdan ayrılmak mecbûriyetinde kalmıştır.

Cevdet Paşa'ya göre Mesnevî'nin eşi yoktur ve mânevî feyzin menbaıdır. Ehl-i hakikat indinde Mesnevî hangi değerde ise Paşa da aynı fikre iştirâk eder. Aslında Mesnevî «magz-ı mesânîdir.» Anlatış güzelliği ise insân rûhunun gıdâsıdır. Belâgat yönü ile Mesnevî'nin hakikati anlatan latif beyitleri vardır. Bu bakımdan eser, belâgat bahçesinin rûhânî tezyinâtı içinde görülen mânâların ulaşmaz zirvesidir. Beyitlerinin her biri gönül okşayan bir şiveye ve görülmemiş bir edâyâ sâhip olup kimsenin ulaşamadığı şeylerdir.

Paşa, bununla da kalmaz. Eserin rumûz ve işâretlerine herkesin akli erdiği kadar mânâ verdiğini ve hayâl edenlerin hepsinin, kendi hayâllerine göre giydirip kuşadığını ilâve eder. Bu yönü ile O, Hz. Mevlânâ'nın eseri için, kendi zannınca bakanlara dost olduğu-

(3) Cevdet Paşa; Sivas Valisi Devletlû Âbidin Paşa Hazretleri'ne Cevap-nâme sûretidir, Eskişehir İmam - Hatip Lisesi Kütüphanesi, Nu. 2706.

nu da belirtmiş olmaktadır (4). Bu bakımdan Mesnevî eskimez. İçindekiler değişmez, fakat asırların bilgi durumuna göre tatbikatı değişir. Çünkü Paşa'ya göre her devrin bir neş'esi ve her asrın fikirlerinin, düşüncelerinin yanında husûsî istilahları da bulunmaktadır. Bunun içindir ki eser yazıldığı zamandan bu yana pek çok şerhleri yapılmış, çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Cevdet Paşa Âbidin Paşa'ya yazdığı mektûbunda (5), O'nun yaptığı şerh üzerinde durmuş ve başta Nahîfî olmak üzere, Ankara-vî'nin tercüme ve şerhlerinden bahsetmiş, İsmâil Ferruh Efendi'nin «masnû» yedinci cildini, mevzûunu ilgilendirmesi bakımından bil-hassa zikretmiştir.

Âbidin Paşa Mesnevî-i Şerîf'in birinci kıtasının şerhini 4 Cemâziyelevvel 1303 târihinde neşretmiş ve bir nüshasını da Cevdet Paşa'ya göndermiştir. Cevdet Paşa Âbidin Paşa'yı böyle bir şerhi, bil-hassa devrin dili ile yazmasından dolayı takdir etmiştir. Fakat Cevdet Paşa asıl konuya Âbidin Paşa'nın «Mesnevî-i Şerîf altı cildten ibâret olup altıncı cildin nisf-ı sânisıyla yedi cild üzre bulunur» demesi üzerine geçmiş ve bütün Mesnevî'lerin altı cild olduğunu belirterek düzme olan yedinci cild üzerinde geniş olarak durmuştur. Paşa çeşitli cephelerden bu cildi ele almış ve Celâleddin-i Rûmî Hazretleri'nin olmadığını isbât etmiştir.

İlk önce bu cildi; zamânı, muhtevâsı ve mevlevîlerin inancı açısından ele alan Cevdet Paşa, «Bu cildde pişvâ-yı ricâl-i sôfiyye olan Şeyh-i Ekber kuddise sirruhü'l-ezher Hazretleri'nin kadhu zemmine dâir nice ebyât bulunmağla ve Şeyh-i Ekber'e adüvv-i ekber olan Kâdizâdeliler'in atıp tutdukları zaman olmağla bu cild-i sâbia ehemmiyet verilmiş idi» demekte ve «tarikat-ı Mevleviyye ricâli ise ol manzûme sâhib-i Mesnevî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddisesirruhu's-sâmi Hazretleri'nin nutku değildir. Anı şuârâ-ı acemden biri yapup Mesnevî-i Şerîf'e ilhak eylemiştir diyerek anı eşedd-i inkâr edegelmişlerdir» şeklindeki satırlarında da Tarikat-ı Mevleviye ricâlinin görüşlerini ele almıştır.

Daha sonra Şeyh Murâd Efendi'nin yedinci cildi münkir oldu-

(4) Hz. Celâleddin-i Rûmî bu hususta Mesnevî'nin 6. beytinde;

Her kişi zu'munca bana yâr olur

Sohbetimden tâlib-i esrâr olur

buyurmaktadır. Ya'ni «Herkes kendi zannınca bana dost olur, sohbetimden bir şeyler öğrenmek ister», demektir. (Âmil Çelebioğlu; Mesnevî-i Şerîf, aslı ve sadeleştirilmişiyile Manzûm Tercümesi, İstanbul 1967.

(5) Cevdet Paşa, a.g.m.

ğunu belirten Cevdet Paşa Hüsâm Efendi'nin ise «Mesnevî yedi cildir diyenleri altı cildir deyinceye kadar dögmelidir» sözlerine yer vermiştir.

Bunların yanında «meşâhir-i mesnevî-hânân ve ekser meşâyih-i mevlevîyânân ise anın enfâs-ı Mevlevî'den olduğunu katıyyen inkâr ile andan beri olagelmışler» diyerek onların dayandığı delilleri sıralamaktadır. Bu deliller arasında Sadreddin-i Konevî Hazretleri'nin takrizi ile Sipehsâlâr Hazretleri'nin menâkıbına yer vermekte ve Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerif'in altı cildde tamamlandığını bildiren beytini ele almaktadır. Bunlara ilâve olarak; «cild-i sâdisin tahsili Mesnevî'nin hitâm bulacağını Hz. Mevlânâ'nın keşf ü kerâmet ile bildirmişdür diyü tasrih eylemiş ve cild-i sâdis üç kardeş hikâyesiyle hitâm bulmuş ve halbuki ikisinin ahvâli beyân buyrulup üçüncüsünün hâli meskûtun anı kalmış ve çok geçmeyüp Hazret-i Mevlânâ âzim-i dâr-ı bekâ olmuştur. Eğer Mesnevî söylemeğe ömrü biraz daha müsâid olsaydı ol hikâyenin noksânını ikmâl buyrurdu» diyen Mesnevî şârihi Şemsî'nin fikirlerine yer vermektedir. Ayrıca Sultân Veled Hazretleri'nin «pederiyle vâki olan muhâveresini» Mesnevî-i Şerif'e hâtîme olarak yazdığını bildiren Cevdet Paşa hâtîmenin beytini mektûbuna almıştır.

Ankaravî de üçüncü cildin şerhinde Mesnevî'nin altı cildten ibâret olduğunu belirtmiştir. Böyle olduğu halde beşinci cildi şerh ederken uydurma olan yedinci cild ortaya çıkmış onu da kabûl ve şerheylemiş ve bu cildi kabul etmeyenlere kendine göre cevaplar vermiştir. Bu hâl için, «agreb-i garibedendir ki» diye söze başlayan Cevdet Paşa, Ankaravî'nin böyle davranmasını hükm-i zamân icâbinca «Kâdizâdeliler'e cemile» göstermek için yaptığını zikretmiştir. Sonra Ankaravî'nin yazdığı şerhin altı cildi Matbaa-i Âmire'de basılmış fakat «cild-i sâbi' üzere yazdığı şerhi basdırılmayıp zâviye-i nisyâne atılmıştır» diyerek bu cildin tab'ının yapılmadığını söylemiştir.

Ankaravî'den başka yedinci cild üzerinde İsmâil Ferruh Efendi de uğraşarak «Nahifî'ye zeyl olmak üzere nazmen terceme» etmiştir. O'nun da itirazlara hedef olduğunu söyleyen Paşa, Nahifî tercümesi Mısır'da basıldıktan sonra bu tercümenin de basıldığını mektûbunda anlatmıştır.

Ankaravî'nin yedinci cild üzerindeki fikirlerine genişçe yer veren Cevdet Paşa O'na cevaplar vererek uydurma cild üzerindeki görüşlerini de belirtmiştir. Cevdet Paşa'ya göre «cild-i sâbi'in rekik ve düşük ibârâtı enfâs-ı mevlevîyyeden olmadığına kâfi» bir delildir.

Müellifinin ise Farsça'sı ham, Arapçası nâkısdır. Önce «dibâcesine bakıldığı zaman tetabu-ı izâfât ve tumturak-ı elfâz ile gürleyip» gitmektedir. «Lakırdı çok ammâ enfâs-ı mevleviyye kokusu yok» diyen Cevdet Paşa yedinci cildten bir beyit alarak bu beyitteki «tenâ-für-i kelimât»ın Mevlânâ'nın olamayacağını belirtir. Hemen arkasından ise «esrâr-keşlerin bu misüllü çok sözleri vardır» şeklinde bir mütalaadan sonra Afgan şâiri olan Bidil'in bu şekilde tuhaf beyitlerinin bulunduğunu örnek olarak gösterir. Fakat bunların hiç birisinde «râyihâ-i enfâs-ı mevleviyye yokdur» demektedir.

Cevdet Paşa, bununla da iktifâ etmeyerek uydurma Mesnevî'den beyitler almış, dibâcesini dil ve belâgat yönünden tahlile tâbi tutmuştur. Bu kelimeler arasında «çok» sözüne dikkati çekmiştir. Buradan hareketle «binâenaleyh mukaddemâ bu manzûmeye acem düzmesi derler iken sonra özbek işi imiş dediler» şeklinde bir dedi-koduya da yer vermiştir.

Tekrar eserden beyitler alan Cevdet Paşa; «Görüyorsunuz ki bundâ Mesnevî cünbişi yok gelelim sebk ü rabtına» diyerek kelimeler üzerinde durmakta ve aşağısının gittikçe kabalaştığını da söylemektedir. Hemen arkasından ise, «Şeyh-i Ekber Hazretleri'nin ta'n u zemmi» hakkında olan beyitlerden bir kaçını ele almıştır.

Bütün bu tenkidlerden sonra yedinci cild olarak ileri sürülen ve Hazreti Mevlânâ'nın «vefâtından dört yüz altmış üç sene sonra yani bin yüz otuz beş târihinde» ortaya atılan eserin peşini bırakmayan Paşa; «bu mukallidin hâric ez-hadd ü edeb sözler söylediğine nazaran Mesnevî-i Şerif'e tezyif yollu bir nazîre yapmış olması hâtrâ gelürse de Şeyh-i Ekber'i lisân-ı Mevlevî'den ta'n u tekfir için bâzı eshâb-ı taassub tarafından Hüsâmeddin nâmında bir kal-lâşa yapıldırılmış ve bu Tarikat-ı Mevleviyye ricâli beyninde deverân iden rivâyet akla daha mülâyimdir» şeklindeki sözleri ile Tarikat-ı Mevleviyye ricâlinin kanâatına da yer vermiştir.

Âbidin Paşa da Ankara vâililiği sırasında üçüncü defa olarak 1303 târihinde bastırıldığı tercümenin birinci cildinde Cevdet Paşa'nın bu haklı tenkidi karşısında eski fikrinden dönerek uydurma olan yedinci cild hakkında aşağıya aldığımız görüşlere yer vermiştir. «Bâzı gece ahşamdan sabâha kadar Hazret-i Mevlânâ ebyât-ı şerife takrîr ve Hüsâmeddin Çelebi zabt ve tahrir buyururlar idi. Mesnevî-i Şerif bu minvâl üzere tahrir ve altı cilde reside oldu. Hazret-i Mevlânâ vâsıl-ı âlem-i bekâ olduklarından dört yüz altmış iki sene sonra isim ve ahvâli mechûl bir şahıs tarafından yedinci cild nâmıyla bir manzûme meydâna çıkarılmış ise de bu manzûme Haz-

ret-i Mevlânâ-yı Rûmî kuddise sırruhü's-sâmi'nin eseri olmadığı edille-i kesire ile mübeyyen ve emr-i müberhendir. Mesnevî-i Şerîf'in altıncı cildinin son beyt-i şerifi budur :

Der dil-i men an suhunra meymenest
Zanki ez-dil cânib-i dil rovzenest

Bu beyt-i şerifden sonra izâh-ı maksad için Sultân Veled Hazretleri cânibinden yazılan sekiz on beyt Mesnevî-i Şerîf nüshalarından bâzısının en nihâyetinde münderic olduğu ihtâr olunur.

Hazret-i Mevlânâ'nın olmayup masnû olan mezkûr yedinci cildin birinci beyti budur :

Ey ziyâü'l-hakk Hüsâmeddin sa'id
Devletet pâyende fakrat ber-mezid

ki rûhsuz, belâgatsız, vezinsiz, sebk ü rabtsızdır.» (6) diyerek Cevdet Paşa ile aynı noktada hırleşmişlerdir.

Netice olarak belirtmek gerekirse, Cevdet Paşa Mesnevihân olmakla Mevlevîlik içinde yer almıştır. Mesnevî O'nun için her bakımdan ulaşılmaz bir eserdir ve altı cildten ibârettir. Yedinci cild sahte olup edebsizliklerle doludur. Her ne kadar Âbidin Paşa yedinci cildten bahsetmişse de Cevdet Paşa'nın mektûbu sâyesinde eserin altı cildten ibâret olduğunu kabûl etmiştir. Ankaravî'nin davranışlarını ise zamânın icâbı olarak değerlendirmiştir.

Bu yönü ile Cevdet Paşa Mesnevî-i Şerîf ile ilgili şüpheleri silmiş ve kendisine düşen târihi rolü oynamaktan geri kalmamıştır.

(6) Âbidin Paşa; Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf, Dersaâdet, Mahmûd Beg Matbaası, 1305, s. 14.